

UDK: 81'25(821.112.2)

Umidjon MAMARASULOV,
O‘zbekiston Milliy universiteti mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0009-0000-8735-9718
E-Mail: mamarasulov_u@nuu.uz

P.f.n. E.Uraeva taqrizi asosida

THE RENDERING OF METAPHOR, SIMILE, AND IRONY IN INDIRECT TRANSLATION (A CASE STUDY OF THE INTRODUCTORY PART OF E. M. REMARQUE'S THE ROAD BACK)

Annotation

The article investigates specific challenges in translating rhetorical devices, such as metaphor, comparison, and irony in indirect translation. It is based on a comparative analysis of the original German text of Erich Maria Remarque's novel *Der Weg zurück* and its translations into Russian and Uzbek. The article discusses the strategies used to preserve the imagery and emotional impact of the source text. The findings offer valuable insights into both the theoretical and practical dimensions of literary translation.

Key words: metaphor, comparison, irony, indirect translation, literary expressive means, comparative analysis, stylistic figures.

ПЕРЕДАЧА МЕТАФОРЫ, СРАВНЕНИЯ И ИРОНИИ В КОСВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ (НА ПРИМЕРЕ ВСТУПИТЕЛЬНОЙ ЧАСТИ РОМАНА Э. М. РЕМАРКА «ВОЗВРАЩЕНИЕ»)

Аннотация

В статье рассматриваются специфические проблемы передачи таких художественных выразительных средств, как метафора, сравнение и ирония, при косвенном переводе. Исследование основывается на сравнительном анализе оригинального текста романа Эриха Марии Ремарка «*Der Weg zurück*» и его переводов на русский и узбекский языки. Подробно освещаются стратегии переводчиков в сохранении образности и эмоциональной выразительности исходного текста. Результаты работы важны для теории и практики художественного перевода.

Ключевые слова: метафора, сравнение, ирония, косвенный перевод, художественные выразительные средства, сравнительный анализ, стилистические фигуры.

METAFORA, O‘XSHATISH VA KINOYANING BILVOSITA TARJIMADA BERILISHI (“DER WEG ZURÜCK” (E.M.REMARK) ROMANINING KIRISH QISMI MISOLIDA)

Annotatsiya

Mazkur maqolada metafora, o‘xshatish va kinoya kabi badiiy tasvir vositalarining boshqa tillarga bilvosita tarjimasida yuzaga keluvchi muammolar chuqur tadqiq etilgan. Tadqiqot materiali sifatida nemis yozuvchisi Erich Mariya Remarkning “*Der Weg zurück*” romanining kirish qismi hamda uning rus va o‘zbek tillariga qilingan tarjimalari tanlangan. Maqolada badiiy tasvir va ifoda vositalarining tarjimadagi o‘ziga xos jihatlari, tarjima strategiyalari va mavjud yechimlar qiyosiy-tahliliy usul orqali ochib berilgan. Olingan natijalar badiiy tarjima nazariyasi va amaliyotiga muhim hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: metafora, o‘xshatish, kinoya, bilvosita tarjima, badiiy tasvir vositalari, qiyosiy tahlil, stilistik figuralar, Erich Mariya Remark, «Ortga yo‘l».

Kirish. Badiiy asar tarjimasida e‘tibor berilishi kerak bo‘lgan bir qator masalalar mavjud. Ulardan biri ekvivalentlilikdir. Ekvivalentlik tarjima nazariyasidagi asosiy masala xisoblanadi. Uning asosini o‘ziga tilga tarjima qilingan matn asl matn bilan bir xil mazmun va vazifa bajarishiga asoslanishni ifodalaydi. G. Salomovning ta’kidlashicha, ekvivalentlik lingvistik tarjima masalalarining asosiy yo‘nalishlaridan xisoblanadi[1]. Ekvivalentlikning dinamik va shakliy ekvivalentlik kabi turlari mavjud bo‘lib, dinamik ekvivalentlikda tarjimon yaratayotgan matnning o‘ziga til egalari ta’sir qilish effekti asosiy diqqat qaratilsa, shakliy ekvivalentlik asl matnning til qurilishi va strukturasi saqlab qolishga e‘tibor qaratadi.

Ekvivalent so‘ziga O‘zbek tilining izohli lug‘atida “ – Teng, teng bo‘lgan; mos keladigan, o‘mini bosa oladigan.”[2;24] – deya ta’rif berilgan bo‘lsa-da, tarjima jarayonida bir-biriga ekvivalent bo‘lgan so‘zlarning ma’nalari hamisha ham teng bo‘lavermaydi. Jumladan, ukrain xuroti — o‘zbek qishlog‘i emas, o‘zbek qishlog‘i — qozoqlarning ovuli emas, qozoq ovuli esa qirg‘izning ayilidan farq qiladi. Bular

o‘ziga xos milliy-territorial xususiyatlarga ega bo‘lgan aholi va xo‘jalik birliklaridir.[1;83]

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Badiiy tarjima va uslubiy vositalarni o‘rganish xalqaro tarjimashunoslikda keng muhokama qilingan masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, turli madaniy muhitlarda badiiy san’atlarning saqlanishi va o‘zgarishi ko‘plab olimlar tomonidan chuqur tadqiq etilgan. Mashhur nemis tarjimashunosi Verner Koller "Einführung in die Übersetzungswissenschaft" (2011) asarida ekvivalentlik nazariyasini chuqur tahlil qilib, badiiy uslubni saqlash va qayta ishlashning samarali usullarini muhokama qilgan. Rus tilshunosligining yirik vakili Yuriy Lotman "Struktura xudojestvennogo teksta" (1970) asarida badiiy matnlarning semiotik tahlilini amalga oshirib, tarjimada uslubiy vositalarning saqlanishi masalalarini yoritgan. Andrey Fyodorov "Основы общей и художественной переводоведения" (1983) asarida badiiy uslubni saqlash bo‘yicha nazariy yondashuvlarni ishlab chiqib, tarjimada uslubiy o‘zgarishlarning sabablarini o‘rgangan. Uning tadqiqotlari tarjimon uchun uslubiy qiyinchiliklarni va ularni

yechish strategiyalarini aniqlashga qaratilgan. Jahon tarjimonligida katta ta'sirga ega bo'lgan ingliz olimlaridan biri Lourens Venuti "The Translator's Invisibility" (1995) asarida tarjimon mavjudligining badiiy tarjimadagi ta'sirini o'rganib, tarjimon uslubiy qarorlari tarjimaning originalga mosligini qanday shakllantirishini ko'rsatadi. Oxirgi yillarda badiiy san'atlar va ularning tarjimada saqlanishi yoki o'zgarishi bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, Mamadjanova Maftunaxon Uktamovna o'zining tadqiqotida o'zbek va ingliz tillarida epitetlarning qiyosiy tahlilini amalga oshirgan. Shuningdek, Azimova Muxayyo Pulatjonovna o'z tadqiqotida giperbola, meyoziy va litota kabi uslubiy vositalarning lingvostilistik va lingvokulturologik xususiyatlarini o'rgangan. Turaxonova Xosiyatxon Maxamadolimovna esa Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" asarining ingliz tiliga tarjimasida badiiy san'atlarining lingvopragmatik tahlilini amalga oshirgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot materiali sifatida "Der Weg zurück" romanining birinchi bobidan parchalar, asarning kirish qismi olingan. Ushbu parchalar muallif tomonidan nemis tilida yozilgan [11] bo'lib, ular asosida amalga oshirilgan qiyosiy tahlil uchun ikki tarjima matni tanlandi. Biri asarning rasmiy ruscha tarjimasi [12] ("На обратном пути"), ikkinchisi o'zbekcha tarjima [13] ("Ortga yo'l").

Tahlil usuli matnshunoslik va tarjimonshunoslikning tasviriy hamda qiyosiy usullari uyg'unligidir. Avvalo, nemischa matndan badiiy tasvir va ifoda vositalari aniqlab olindi va har biri morfologik jihatdan qisqacha tahlil qilindi. So'ng ushbu figurativ ifodalarning rus va o'zbek tillaridagi tarjimalari solishtirildi. Qaysi birlari so'zma-so'z tarjima qilingan, qaysi hollarda tarjimon adaptiv ekvivalent topgan yoki kompensatsiya usulidan foydalangan, qayerda qisqartirish yoki neytrallashtirish sodir bo'lgan shu kabi jihatlar kuzatildi. Tarjima davomida stilistik effekt saqlanganmi, o'zgaraganmi yoki susayganmi, natijalar bo'limida har bir badiiy tasvir va ifoda vositalari misolida shu savollarga javob izlandi. Ish yakunida olingan kuzatuvlar xulosa qilinib, tarjima nazariyasining tegishli tamoyillari bilan bog'landi.

Tahlil va natijalar. Romanning kirish qismida metaforik ifodalar, ya'ni ko'chma ma'noli obrazli tasvirlar ko'p uchraydi. Metafora mohiyatan yashirin o'xshatish bo'lib, unda o'xshatilayotgan narsa tilga olinmagan holda uning ma'nosini o'xshayotgan narsa bildiradi. [10;170] Masalan, askarlardan biri Yuppning qorni ochlikdan g'uldirab tovush chiqarganda, Kozole bunga nisbatan hazilomuz metafora ishlatadi: "Dir zischt der Kohldampf im Bauch, das sind deine Granaten" [11;7]. Bu jumlada Kohldampf (so'zma-so'z "karam bug'i" [3; 103, 252], metaforik ma'nosi – kuchli ochlik) shaxs sifatida tasvirlanib, Yuppning qornida "vishshillab" (zischt) ovoz chiqaromqda deb kinoya qilinadi. Qorin quldirashini esa askarlar granata portlashiga qiyoslaydilar. Granaten so'zi metaforik qo'llanib, "granatalar" deganda qorin tovushi nazarda tutilgan. Ruscha tarjimada bu metafora biroz sodda shaklga keltirilgan. "В животе у тебя урчит, вот и все твои гранаты" [12, 3] – ya'ni "qorning g'ir-g'ir etyapti, mana shu sening granatalaring xolos". Bu yerda "урчит" fe'li qorin g'uvullashini bevosita nomlab, asl matndagi "Kohldampf" obrazi tushirib qoldirilgan. Biroq "гранаты" so'zi baribir qorin tovushini tasvirlash uchun ishlatilib, metaforaning ikkinchi qismi – qorin quldirashi granata portlashiga qiyoslanishi saqlab qolingan. O'zbek tiliga qilingan tarjimada ham xuddi shunday yo'l tutilgan. "Qorning ochlikdan quldirayapti, ana shu sening snaryadlarining" [13;7]. Bu tarjimada ham "ochlikdan quldirash" iborasi qorin ochligining to'g'ridan-to'g'ri ifodasidir. Nemischa "zischt" – vishshillamoqda, o'rniga oddiyroq "quldiramoqda" – g'uldiramoqda, qo'llangan. Natijada "Kohldampf" metaforasi ochlikni "karam bug'i"ga o'xshatish

obrazi tarjimada yo'qolgan. Buni reduksiya deyish mumkin. Shunday bo'lsa-da, hazil ruhida tasvir butkul yo'qolmagan. "Granata" qiyosiy obrazi rus tilida гранаты, o'zbek tilida snaryadlar tarzida saqlangan. Demak, tarjimonlar ovoz chiqarayotgan qorinni "granata portlashiga" qiyoslash metaforasini qisman saqlab, uning kulgili ta'sirini ma'lum darajada etkazishga erishganlar. Lekin original matndagi bo'rtirilgan ifoda tarjimada yumshatilgan maqsad matni tabiiyroq qilish, o'quvchiga tushunarliroq yetkazish bo'lgan ko'rinadi. Bu hol murakkab metaforalarni tarjima qilishda ko'p uchraydi. Tarjimonlar ko'pincha bevosita ma'no beruvchi yoki ma'lumroq obrazga almashtirishga majbur bo'ladi [14;38].

Metaforaga yana bir misol Jang sahnasida osmondan yovvoyi g'ozlar ko'rinib o'tganda Kozolening ularni ovatqaga yo'yishi, u osmonda uchib o'tgan g'ozlarni ko'rib, "... там летит десятка два порсий роскошного жаркого!" [12;9] deb xitob qiladi. So'zma-so'z "ana u yerda ikki o'n porsiya a'lo qovurma uchib ketmoqda!". Nemischa matnda bu ohangda berilgan kinoyalik metafora aslida quyidagicha berilgan: "...dann fliegen da ja jetzt so fuffzehn, zwanzig tadellose Braten durch die Luft!" [11;12]. Rus tilida Kozole uchib ketayotgan g'ozlarni "osmondagi 20 porsiya qovurma"ga qiyoslaydi. O'zbek tiliga qilingan tarjimada esa shu joy: "Demak, hozir havoda o'n besh-yigirmatacha qoyilmaqom qovurdoqlar uchib ketyapti-kanda" [13;11] – tarzida ifodalagan. Kozole keyinroq ularni otib tushirmoqchi bo'lganida Adolf Betke "bu bitliqi urushda ilk marta jo'yali o'q uzilgandi-ya" deydi. Bu gap ham aslida achenchi kinoyalik metafora, chunki urushning behuda ekanini sha'ma qiladi. Bu fikr tarjimalarda deyarli o'zgarib berilgan va o'quvchiga yetadi. Ushbu misollar shuni ko'rsatadiki, metaforalarni tarjima qilishda ba'zan to'g'ridan-to'g'ri ekvivalent topish qiyin bo'ladi. Tarjimonlar ma'noni ochib berish yoki mos obraz bilan almashtirish yo'li bilan hal qiladilar. Mazkur holatlarda mazmuniy adekvatlik [14;20] saqlansa, metaforaning ayrim detal yo'qotilishiga ko'z yumishga to'g'ri keladi. Muhimi, obrazning ta'siri o'quvchiga yetib borishidir.

Remark matnida o'xshatishlar, "kak/wie" yordamida berilgan qiyosiy tasvirlar, ham muhim stilistik rol o'ynaydi. Masalan, Yupp o'zining "Bildung" ma'rifatli bo'lish degan tushunchasiga umid bog'lab yurganini tasvirlash uchun muallif uni cho'kib borayotgan odamga qiyoslaydi: "...und er klammert sich daran wie an eine Planke im Meer, um nicht unterzugehen." [11;8] – ya'ni, "...va u go'yo cho'kib ketmaslik uchun dengizdagi taxtaga yopishgandek, bu so'zga yopishib olgan edi". Bu o'xshatish Yuppning ahvolini yaqqol ko'rsatadi. Go'yo kemasi halokatga uchrab, yog'och taxta parchasini tutib qolgan odam kabi u ham o'ziga ruhiy tayanch sifatida "ma'rifat" degan so'zga yopishgan. Nemis tilida ushbu o'xshatish biroz noodatiy. Odatda nemislar bunday holatni "qalqonga yoki somonga yopishgandek" deb ifodalaydilar. Darhaqiqat, ruscha va o'zbekcha tarjimalar o'z tillarida odatdagi shaklni tanlagan. Har ikki tarjimada ham dengizdagi taxta obrazi o'rniga "cho'kayotgan odam somonga yoki xasga yopishadi" degan maqolga asoslangan o'xshatish ishlatilgan. Ruscha matnda "...целляется, как утопающий за соломинку" [12;4] deb yoziladi, bu rus tilida keng tarqalgan ibora bo'lib, bevosita "cho'kayotgan odamning somonga yopishishi" degan ma'noni beradi. O'zbek tiliga qilingan tarjimada esa: "...shu so'zga xuddi cho'kayotgan odam xasga yopishgandek tarmashadi" [13;8] deb tarjima qilingan. Ko'rinib turibdiki, "Planke im Meer" obrazi o'rniga har ikkala tarjimon o'z an'alarini va maqollaridan kelib chiqqan holda "somon va cho'kayotgan odam" obrazini qo'llagan. Bu hol tarjimada adaptatsiya [1;97] usulini ko'rsatadi. Asl matndagi biroz g'ayrioddiy tasvirni o'quvchiga yaqinroq va tanishroq ibora bilan almashtirishgan. Natijada, marvarid kabi noyob detallar

qurbon qilinsa-da, o'quvchi uchun tushunarli semantik asos saqlangan. O'quvchi ham Yuppning "so'nggi umid somonga yopishib olish" holatini aniq tasavvur qiladi. Bu tarjimada o'xshatish maqsadi to'liq ado etilganini ko'rsatadi. Umuman, taqqoslarni tarjimada iloji boricha funksional ekvivalent bilan berish maqsadga muvofiq bo'ladi. Asliyatda qanday obraz bilan berilishidan ko'ra, o'quvchida uyg'otadigan assotsiatsiya muhimroqdir. Yuqoridagi misolda aynan shunday qilingan. O'xshatishning ta'siri asliyat va tarjimada bir xil qolgan.

Roman boshlanishi og'ir urush mavzusida bo'lsa-da, unda kinoyali ohang va jasur askarcha hazillar ko'p kuzatiladi. Qahramonlar o'zaro aytishuvlarda ko'pincha ironiyadan foydalanadilar, ya'ni gapning haqiqiy ma'nosi yuzaki ma'nosiga zid bo'ladi, kinoya tarzida tushuniladi.[9;225] Bunday nozik o'rinlarni tarjima qilish tarjimondan did va mahorat talab etadi, chunki kinoyani so'zma-so'z tarjima qilish ko'pincha o'quvchiga hazilni yetkazmaydi. Kirish qismida bir necha kinoyaviy epizodlar mavjud. Misol uchun, yuqorida eslatilgan Yuppning "Komische Art von Granaten"[11;7] degan gapi aslida kinoya edi. U xandaqda yotganlar orasida eshitilgan qorindagi tovushlarni hazillashib "g'alati granatalar portlayapti" deb ataydi. Buning ustiga, bu gapni aytishda Yupp jiddiy ohangda gapiradi, xuddi rostakam granatalarni nazarda tutayotgandek. Albatta, Kozole darrov shubhalanib "Nimasi g'alati ekan?" deb so'raydi, Yupp esa "quloq sol-chi" deya davom etadi. Shu muloqotning o'zidan ham kinoya ekanini anglashiladi. Ruscha tarjima kinoyani to'liq ifodalagan. "– Странные гранаты, – говорит вдруг Юпп." [12], Yupp: "G'alati granatalar-da" deb, ortidan Kozolening "Что ты несёшь?" "Nimalar deypasan o'zi?" degan savolini bergan. O'zbekcha tarjimada ham mazkur o'rin juda mos tarjima qilingan. "– Alomat snaryadlar, – deydi Yupp. – Nimasi alomat ekan? – so'raydi Kosole..." [13]. Bu erda "alomat" so'zi "g'alati, ajabtovur" degan ma'noda bo'lib, nemischa komische Art "ajoyib tur" so'z birikmasiga juda yaqin ekvivalentdir. S'hunday qilib, tarjimonlar us'hibu kinoyani ham s'haklan, ham ruhan to'g'ri us'hlaganlar. Hech qanday qo'shimcha izoh yoki maxsus belgisiz, gap mazmunidan kinoya o'quvchiga etadi. Ironik effekt frontdagi tarang vaziyatni hazil aralas'h yumshatish tarjimada ham saqlangan.

Boshqa bir kinoyaviy epizodda Kozole uhlashga yotarkan, "uyda endi ikki kishilik karavotimda xotinim bor" deya ohi urganida, Yupp uni mazax qilib "Wird schon einer dabei liegen"[11] "Baribir yonida kimdir yotgandir" deb qistalab qoladi. Bu ochiqcha kinoya edi. Kozolening xotini yoniga allaqachon kimdir yotib olgan bo'lishi mumkin degan mazax. Ruscha tarjimada bu hazil hatto kuchaytirilgan: "Кроват-то, поди, не пустует"[12] deb aytiladi, ortidan muallif izoh beradi: "парирует из своего угла". Rus tilida "Кроват ... не пустует" iborasi "karavot bo'sh emasdir" degani bo'lib, aslida "yonida kimdir bordir" degani. Tarjimon Yuppning kinoyasini aniq etkazgan, natijada Kozole jahli chiqib, ko'zini ochib unga tikiladi. Qizig'i, o'zbekcha tarjimada Yuppning javobi yanada dag'alroq chiqqan: "Möcht ich ihr nicht raten, du Rheineule"[11] degan Germaniyada faqat mahalliy ma'noda tushuniladigan haqorat o'rni "Sassiq

taka, qog'ozboz!" deb haqoratimiz so'zlar bilan javob beradi. Rheineule – Reyn boyqushi, asl matnda Yuppni mazaxlab aytilgan so'z edi, tarjimon buni tushunsiz qoldirmaslik uchun Kozolening og'zidan Yuppga mos haqorat topgan: "sassiq taka" va "qog'ozboz". Bu bilan hazil ruhi saqlanib qolgan, aksincha, o'zbek o'quvchisiga yanada ravshan bo'lgan. Umuman, kirish qismidagi qo'polroq askarcha hazillar har ikki tarjimada imkon qadar tabiiy berilgan. Ruscha matnda "канцелярская крыса" kabi iboralar bilan Yuppni masxara qilish keltirilgan bo'lsa, o'zbekchada yuqoridagi hujjatboz so'zi ishlatilgan. Bularning ikkalasi ham originaldagi "Schreiberseele" haqoratining ruhini beradi. Shunday qilib, kinoya va yumor tarjimasi muvaffaqiyatli chiqqan. Askarlar orasidagi kinoyali dialoglar rus va o'zbek tillarida ham bemalol tushunilib, asliyatdagidek ta'sir o'quvchiga etib bormoqda.

Xulosa va takliflar. Erix Mariya Remarkning "Der Weg zurück" romanidagi boy badiiy tasvir va ifoda vositalari uch til – nemis, rus va o'zbek – tillari orasida qiyosiy tahlil qilinarkan, quyidagi xulosalarga kelindi:

Metafora va o'xshatishlar tarjimada, asosan, ma'noga sodiq tarzda aks ettiriladi, zarur hollarda madaniy moslashuv qo'llanadi. Tarjimonlar o'quvchiga notanish bo'lishi mumkin bo'lgan obrazlarni tanishroq ekvivalentlar bilan almashtirib, funksional ekvivalentlikni ta'minlaydilar. Natijada, originaldagi obrazlardan ayrim detallar yo'qolsa-da, ular bergan hissiy samara saqlanadi.

Kinoya va sarkazm asar ohangining muhim qismi bo'lib, har ikkala tarjimada ham to'liq saqlangan. Bunga erishishda tarjimonlarning boy lug'at va uslubiy sinonimlardan foydalanishi muhim rol o'ynaydi. Askarlar tiliga xos qo'pol iboralar va hazillar rus va o'zbek tillarida mos ekvivalentlarda berilgan. Ironik ma'no o'quvchiga yetishi uchun hech bir tarjimada alohida izoh yoki belgi kerak bo'lmagan, originaldagidek kinoyaning kontekst orqali anglashilishiga erishilgan.

Umuman olganda, Erix Mariya Remark romanining kirish qismidagi badiiy tasvir va ifoda vositalari rus va o'zbek tillariga muvaffaqiyatli tarjima qilingan deb xulosa qilish mumkin. Tarjimonlar original matnning mazmuniga emas, balki uning uslubiy va emotsional qatlamlarini ham diqqat bilan o'rganib, original matnda o'quvchilarga yetkazilishi ko'zda tutilgan asosiy maqsadni til imkoniyatlari doirasida maksimal darajada taqdim qilishga intilganlar. Bu borada ular turli tarjima texnikalaridan foydalanganliklari kuzatildi. Ekvivalent obraz topish, qisqartirish yoki kengaytirish, kuchaytiruvchi qo'shimchalar kiritish, ba'zan hatto begona so'zlarni qoldirish va hokazo. Mazkur tarjimalar tahlili yana bir bor ko'rsatadiki, badiiy tarjimada asosiy mezon asarning ma'no va ruhini o'quvchiga yetkazishdir. Badiiy tasvir va ifoda vositalari esa shu ma'no va ruhning ajralmas qismi bo'lgani uchun ularni tarjimada e'tiborsiz qoldirmaslik lozim. Remark asarini o'zbek va rus tillariga o'g'irgan tarjimonlar bunga erishgan. Natijada o'quvchilar original asardagi kabi urush dahshati, sarkazm va umid hissini to'la his eta oladilar. Bu esa, shubhasiz, tarjima muvaffaqiyatini ta'minlagan omillardir.

ADABIYOTLAR

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. Toshkent. O'qituvchi 1978, 220 b.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati: -T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006 -680 b.
3. Dieter Gyots. Taschenwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Langenscheidt KG Berlin und München., 2007. – 635 S.
4. Hojiahmedov A. She'riy san'atlar va mumtoz qofiya. – T.: Sharq, 1998. – 160 b.
5. Ilka Peshek. Das Wörterbuch der Synonyme. Berlin, Dudenverlag 2016. – 352 S.
6. M. G. Sushko-Bezdeneynix. Стилистика немецкого языка. Sumi: Sum DPU, 2011. – 120 c.
7. Naer, Nina Mixaylovna. Stilistik der deutschen Sprache: Uchebnoe posobie / N. M. Naer. –Moskva: MPGU, 2015. – 256 c.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati: -T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 680 b.
9. Pan G. V. Deutsche Stilistik T.: 2010. – 280 S.
10. Quronov D. Adabiyotshunoslik lug'ati / D.quronov, Z.Mamajonov, M.Sheralievna. – Toshkent: Akademyashr, 2013. – 408 b.
11. Remark E. M. Der Weg zurück. Berlin. Im Propyläen-Verlag 1931. – 289 S.
12. Remark E. M. На обратном пути [перевод с немецкого Е. Шукшиной]. – Москва : Издательство АСТ, 2021. – 352 с.
13. Remark E. M. Ortgay yo'l. Saidjalol Saidmurodov tarjimasi T.: Faktor books, 2022. – 320 b.
14. Nazarov Q.N., Xolmatova I.M. Tarjima nazariyasi va amaliyoti.(ma'ruzalar matni) Andijon. "Malxam-M" KTICHSK 2005– 44b